

**THE PROHIBITION OF TORTURE AND INHUMAN
OR DEGRADING TREATMENT OR PUNISHMENT:
AN OVERVIEW OF THE CASE LAW
OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS**

**ЗАБОРОНА КАТУВАННЯ АБО НЕЛЮДСЬКОГО ЧИ ТАКОГО,
ЩО ПРИНИЖУЄ ГІДНІСТЬ, ПОВОДЖЕННЯ
АБО ПОКАРАННЯ: ОГЛЯД ПРАКТИКИ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ**

Sofia Grabko¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-498-6-26>

Заборона катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поведження або покарання є одним з основних принципів міжнародного права, який знайшов закріплення в багатьох міжнародних актах. Так, відповідно до Загальної Декларації прав людини 1948 р., ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, чи такого, що принижує його гідність, поведження і покарання» (ст. 5) [1]. Міжнародним пактом про громадянські і політичні права 1966 р. означене положення було доповнено пунктом, що «жодна особа не може бути без її добровільної згоди піддана медичним чи науковим дослідям» (ст. 7) [2]. Окрім того, заборона тортур та жорстокого поведження передбачена у статті 3 Європейської конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 р., в якій стверджується, що «Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поведженню або покаранню» [3]. Проте зазначені норми є лише декларативними, оскільки непоодинокі випадки порушення вимог ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод вимагають рішучого та системного реагування держави щодо захисту громадян від проявів жорстокого поведження, запобігання ним. А тому рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) слугують своєрідним орієнтиром для органів державної влади та їх посадових осіб в частині забезпечення прав людини [4, с. 624].

Практикою ЄСПЛ виокремлено три різновиди поведження чи покарання, які заборонені нормами міжнародного права, а саме: поведження чи покарання, що принижує гідність; нелюдське поведження чи покарання; катування.

¹ National University "Odesa Maritime Academy", Ukraine

Право на повагу до людської гідності виступає основою чи не всієї системи прав людини та наділяє людину соціальною цінністю, надає можливість людині усвідомлювати себе як особистість, що заслуговує на повагу як із боку інших людей, так із боку держави в особі посадових осіб, а також вимагати належного обґрунтування будь-яких сумнівів щодо її моральних якостей [5, с. 152].

Практиці ЄСПЛ відомі чимало випадків, коли заявники зверталися по захист своїх порушеним прав у зв'язку із приниженням їхньої гідності. В якості прикладу можна навести рішення ЄСПЛ у справі «Буд проти Бельгії» від 28 вересня 2015 р. Так, заявники (Саїд Буд і Мохамед Буд) стверджували, що працівники поліції завдали їм ляпасів по обличчю, коли вони перебували у відділку поліції Сен Жосс-тен-Ноде. Вони заявляли, що постраждали від поводження, яке принижувало гідність. Також скаржились на те, що розслідування їхніх скарг було неефективним, неповним, упередженим і надмірно тривалим. ЄСПЛ у своєму висновку зазначив: «Коли йдеться про особу, яка позбавлена свободи чи, кажучи більш загально, зіткнулася із правоохоронцями, застосування до неї будь-яких заходів фізичного впливу, які не були однозначно спричинені її власною поведінкою, є приниженням її гідності та є, у принципі, порушенням права, передбаченого у ст. 3 Конвенції» [6].

Наступним видом жорстокого поводження, яке заборонено нормами міжнародного законодавства, є нелюдське поводження чи покарання. При цьому слід розмежовувати поняття «нелюдське поводження» та «катування». Як зазначає О.О. Орлова, нелюдське поводження, на відміну від катування, охоплює більш широкий спектр варіантів «поганого» поводження: якщо катування – це навмисне спричинення болю чи страждання, то нелюдське поводження – це не лише навмисні дії; окрім того, катування має мету (отримання зізнання або іншої інформації, примушення до дій, покарання тощо), нелюдським може бути поводження, що не має будь-яких цілей [7].

У справі «Беркгай проти Туреччини» від 01.03.2001 р. ЄСПЛ зазначає, що таке поводження водночас має бути принизливим, оскільки міститься також намір викликати у потерпілого відчуття тривоги, страху та безпомічності. Щоб поводження визнавалось нелюдським, приниження повинно бути значно сильнішими, ніж звичайне покарання відповідно до закону [8].

Ще одним різновидом жорстокого поводження є катування, яке, відповідно до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р., характеризується такими ознаками, як: 1) завдання сильного болю або фізичного чи морального страждання; 2) направлене з метою

отримати від особи відомості чи визнання, покарати її, залякати чи примусити; 3) завдання болю чи страждання державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди [9].

Наприклад, У справі «Бузілов проти Молдови», ЄСПЛ визнав, що застосування струму є формою забороненого поводження, що може викликати дуже сильні болі та страждання особи, а отже вважається катуванням, незважаючи на те, що воно може і не призвести до тривалого розладу здоров'я [10].

Таким чином, заборона катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження чи покарання передбачена низкою міжнародно-правових норм, які спрямовані на запобігання таким правопорушенням і припинення аналізованих форм злочинної поведінки. Однак залишається відкритим питання, наскільки ці норми є ефективними. А тому права та свободи людини і громадянина повинні забезпечуватись не лише на законодавчому рівні, але й на рівні правозастосування.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 09.11.2024)
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 09.11.2024)
3. Європейська конвенція про захист прав і основоположних свобод людини від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 09.11.2024)
4. Садула Л.М. Заборона катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання: застосування практики Європейського Суду з прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2021. № 11. С. 624-626.
5. Хавронюк М.І., Гацелюк В.О. Законодавство України проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання: науково-практичний коментар. Київ : ВАІТЕ, 2014. 320 с.
6. Європейський суд з прав людини; Рішення; Справа «Буді проти Бельгії» (Заява № 23380/09) Страсбург, 28 вересня 2015 року. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:\[%22001-157670%22\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:[%22001-157670%22]%7D) (дата звернення: 09.11.2024)
7. Орлова О.О. Катування, нелюдське та таке поводження чи покарання, що принижує людську гідність: розмежування понять. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 2017. № 3. С. 62–68.
8. Європейський суд з прав людини; Рішення; Справа «Берктай проти Туреччини» (Заява № 22493/93) Страсбург, 1 березня 2001 року. URL:

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:\[%22001-125815%22\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:[%22001-125815%22]%7D) (дата звернення: 09.11.2024)

9. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських, або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (дата звернення: 09.11.2024)

10. Європейський суд з прав людини; Рішення; Справа «Бузілов проти Молдови» (Заява № 28653/05) Страсбург, 23 червня 2009 року. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:\[%22001-93086%22\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:[%22001-93086%22]%7D) (дата звернення: 09.11.2024)